

Uri Ferenc*

A letűnőfélben lévő tanyavilág a Bácskában

1. A bácskai települések újra alakulása

A törökök kiűzése után megtörtént a Délvidék újbóli benépesítése. Ott, ahol valamikor, 150 évvel korábban magyarok éltek, most már más nemzetek éltek. A déli határokra szerbek települnek, akik egyben határőrök is lesznek. Az osztrákok tervszerűen telepítették be Bácskát és Temesközt német telepésekkel. A magyarok az osztrákok szemében nem voltak megbízhatók, mert állandóan lázadtak, felkeltek ellenük. Ezért a magyarok csak a XVIII. század közepétől kezdenek újra betelepülni a Bácskába és Temesközbe.

Az új falvakat nagy kiterjedésű mocsarak, homokbuckák, árvizes területek jellemezték, de az utak is járhatatlanok voltak.

A tanyák létrejöttüket a törököknek köszönhatték. A törökök másfél évszázados magyarországi uralma idején elpusztultak az Alföldet benépesítő apró, egymástól alig 3-4 km távolságra fekvő falvak. A magyar népesség elmenekült vagy török rabságba került. Az elnéptelenedett földeken minden elvadult, füves puszták alakultak, nádasokkal, mocsarakkal, lápokkal.

Amikor kialakult a belterjes állattenyésztés, nagyon sok legelőt, rétet felszántottak és szántóföldeket nyertek a gabonatermesztésnek. A belterjes állattenyésztéshez legcélszerűbbnek a korszerű tanyák kiépítése tűnt.

A meglévő tanyákat leginkább akác, eper és nyárfákkal vették körül.

Az épületeket legalkalmasabb volt a földbirtok közepére építeni. Ilyenkor fölvasárolták a szomszédos földeket, réteket, legelőket a tanya körül. Így növekedett a tanya és földművelő-állattenyésztő jelleget kapott. A gazdagabbaknak a határban 2-3 tanyájuk is volt.

A tanyák mindennapi életéhez szükséges volt a víz közelsége. A tanyagazda törekedett a tanyát mindig csatorna, folyócska mellé építeni, ahol a jó legelők nedvdús zöld fűben bővelkednek és találkoznak a gabonatermő szántóföldekkel.

* *Uri Ferenc, nyugalmazott történelemtanár, Újvidék*

A törökök visszaszorítása után (1702) kezdett növekedni a lakosság száma a Bácskában. A valamikori puszták újra benépesülnek, új városok, falvak alakulnak.

A települések fejlődéséhez hozzátartozott a gazdaság, a kereskedelmi és a közlekedés felélénkülése is. Sokat számított a politikai biztonság – a török birodalom határait minél délebbre kellett szorítani.

A XVIII. század elején a Bácskában 71 település létezett, 3.337 családi házzal és összesen 32.000 lakossal. Ebből legtöbb volt a betelepült szerbség és a tervszerűen telepített német lakosság. A magyar lakosság csak 1740-től kezd újratelepülni.

Ebben a században növekedett a gabona iránti kereslet egész Európában, ezért a kalászos gabonaféléket termesztették a Bácskában, habár a művelésbe vont területek nagymértékben eltávolodtak a lakhelytől. Ezért a tanyás gazda menhelyéül szolgáló részrel egészítette ki az ólaszérús részeket, majd később lakóházat is építtetett.

1900-ban Bácskában már 113 település létezett, 154.000 családdal és 648.000 lakossal. Tehát 200 év alatt gyorsan nőtt a lakosság száma, amihez nagyban hozzájárult a nemesség, az egyház és az állam.

A XX. században erőteljes volt a lakosság migrációja. 1971-ig Bácska lakossága 51.5%-al növekedett, a lakosok száma meghaladta a 340.000-t

A bácskai tanyarendszer virágkorát a XIX. század végén és a XX. század első évtizedében élte. Ekkor a tanyák száma megsokszorozódik. A tanyák gazdasági és társadalmi szerepük jelentős, mert termékeik jó minőségűek és versenyképes mind a hazai, mind a nemzetközi piacokon.

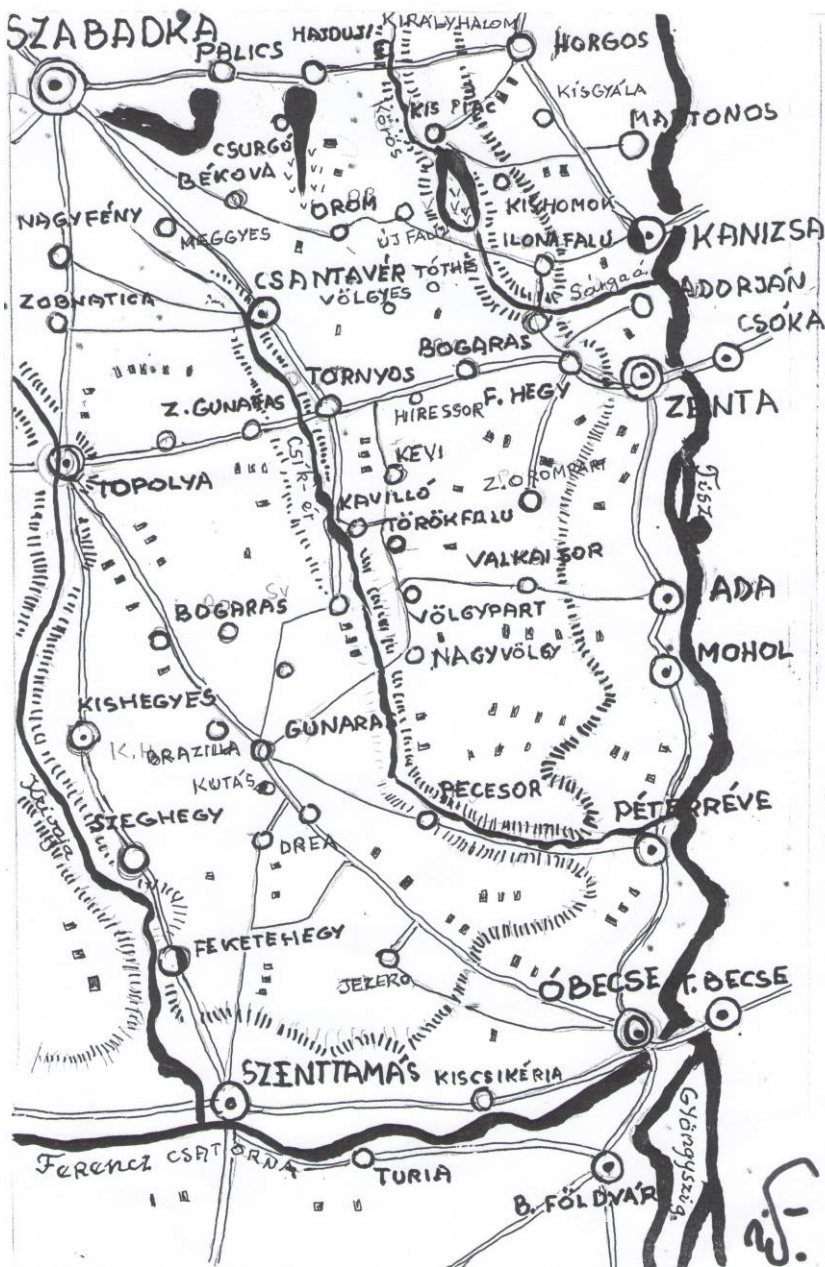
1918 után erőteljes volt a délszlávok betelepülése. Új települések jönnek létre: Veternik, Alpár (Stepanovićevo), Radičević (Kicsikéri), Labadnjača, etc.

1920-ban, Trianon Bácskát, Temesközt két részre osztotta, így az összefüggő tanyarendszert is felosztotta.

2. A tanyák és tanyaszerű települések

A legkisebb település a tanya. A XIX. század végén és a XX. század elején jöttek létre. Legtöbbször a falutól, várostól távolt épültek, a földbirtokokon, amelyet meg kellett művelni. A nagy távolság a földműves paraszttól sok időt vett el: állandóan oda utazni, azután haza menni a faluba. Ez tette szükségessé a tanyák létesítését. Ha egy település széles

határral rendelkezik, akkor ott sok tanya épült. Ilyen volt pl. Szabadka, Zenta, Óbecse, Topolya vagy Kanizsa.

1. kép
Az oromparton túli tanyavilág

A szállás magyar eredetű középkori származású szó. A középkorban ugyanis teli szállásokat létesítettek a nagy-alföldi legelőkön az állattenyésztők. Mellette pedig juhaklokat, hordályokat létesítettek, majd később karámokat is kialakítottak, amelyek megvédték az állatokat a hideg szelektől, esőtől, ahol szénával is lehetett etetni őket. Fontos volt, hogy a tanya minél nyugodtabb környezetben legyen és távol a tolvajoktól.

A tanyákon a tulajdonosa lakott a családjával, de a tanyát a gazda a földdel együtt bérbe adta. Gyakran történt meg, hogy a tulajdonos az egész tanyát átadta egy megbízott családnak, akik szerződést kötöttek a tulajdonossal, hogy a munkájukért miben részesülnek. Erre legalkalmasabb a fiatal házaspárok voltak, akiknek olyan korú gyerekeik voltak, akiket szintén alkalmazni lehetett a tanyai munkákban. Amennyiben a tulajdonos családja élt a tanyán, a gyerekek a faluban, városban maradnak, a családi házában, ahonnan iskolába járhattak, valamelyik nagyszülő jelenlétében.

A tanyások legalább hetente egyszer bementek a faluba, bevitték a piacra az árújukat eladni, valamint bevásárolták a szükséges kellekeket, ruhákat, fűszereket, etc.

A múlt század közepétől már voltak a Bácskában tanyai települések, ahol kialakultak a tanyaközpontok templommal, iskolával. Az ilyen központok közelében lévő tanyákon élő emberek már állandóan a tanyán lakhattak, mert a gyerekeik a tanyai iskolába járhattak, a központokban hamarosan boltok is nyíltak, ahol mindig lehetett kapni sót, cukrot, petróleumot, azaz a legszükségesebb termékeket. A tanyavilág csendjére és rendjére felügyelt a rendőrség, vagy a csendőrség – akik valamikor lóháton járták be a határt éjjel-nappal.

A tanyasiak kapcsolata a világgal gazdasági, közhivatali és rokoni volt.

A tanyasiak a megtermelt termékeiket a falu, vagy város piacán, vagy az országos vásárokon adták el, de ugyanakkor itt vásárolhattak is. Emellett, a falu, vagy város hivatalaiban végezték hivatalos ügyeiket, mint amilyen az adókötelezettségek teljesítése, házasságkötés, születés és elhalálozás bejelentése, etc.

Harmadszor, amennyiben a tanyasiaknak a faluban volt házuk, akkor családi, rokoni kapcsolatok alakultak ki. A rokonságot közös események tartották össze, mint amilyen a lakodalmak, névnapok, temetések. Minden vasárnap bejártak a faluba istentiszteletre. Igen mozgalmasak voltak a piacokon, vásárokon vagy egyházi ünnepeken való roko-

ni találkozások. Ilyenkor fogatos díszkocsival közlekedtek. Délután a tanyasiak karavánszerűen mentek haza a tanyára.

Mivel a tanyák majdnem mind ugyanazt a célt szolgálták, kinézésre, helységbeosztásban igen hasonlítottak egymásra. Minden tanya-épület téglalap alakú területen épült. A lakóház, legtöbbször a mezsgyére épült hosszában. Elöl volt a tisztaszoba, vagy vendégszoba, két ablakkal. A közepén levő konyhából lehetett bemenni. A konyhából nyílt a hátsó szoba. A házat délről hosszú folyosó (gang) zárta. A lakóház után voltak az istállók, majd az aklok, ólak, fészerek, majd a hátsó nagy udvart a góré zárta. A lakóház irányában volt az elő udvar, ahol a gazdasszony virágokat gondozott. A hátsó-, vagy nagy udvar mögött helyezkedett el a szérűskert, ahol nyáron a csépelést végezték, azután pedig sorakoztak a szalmakazlak, szárkúpok. A tanyasi épületekhez legközelebb voltak a szőlősök, konyhakertek, gyümölcsösök, de lehetett elkerített legelő is. A tanyától távolabb helyezkedett el a tanyatulajdonos birtoka, szántóföldek, legelők, akácerdők, etc. A tanya közvetlen közelében akácfák vagy nyárfák sorakoztak. Az elő udvar és a hátsóudvar mindig be volt kerítve. A hátsó udvarban volt az ásott kút, gémeskút, mert vízre mindig szükség volt. A tanyáról hosszú út vezetett a legközelebbi dülőútig.

A szocialista rendszerben 1944 után a Bácskában több tanyát ledöntöttek. Így 1953-ig, egész Bácska területén 16.270 tanya létezett, összesen 57.325 lakossal. A bácskai összlakosság 6%-a élt tanyákon. A II. világháború előtt (1939) sokkal több tanya volt: csak a szabadkai határban majd 11.000, zentai határban 2.200; az adai határban 816; a magyarkanizsai határban 760; az óbecsei határban 720 (B. Bukurov adatai szerint); a topolyai határban 690; az újvidéki határban 417; a zombori határban 290; a temerini határban 310; a szenttamási határban 514, etc. (Uri Ferenc becslése).

3. *A tanyasorok*

Míg az egyik oldalon növelték a földbirtokokat a tanya körül, addig a másik oldalon a meglévő földbirtok fölaprózott, kisebb birtokokra, amelyeken kisebb tanyák létesültek, amelyek sorba épültek. A vízonteladók is sokban hozzájárultak a tanyák sorba építéséhez.

Ezeket a sorban épített kisebb tanyákat a közeli nagybirtok munkásai vásárolták fel, elsősorban lakóhelynek szolgáltak tanyákon dolgozó munkások családjainak. A háztáji gazdálkodás ezeken a tanyákon teljesen jelentéktelen volt.

Ilyen sorban épített tanyák voltak Zajló (Sajlovo), a csenei tanyák az újvidéki határban; a szabadkai határban, a zentai határban; Kevi Gunaras, Oromhegyes, Tornynos, Orom, Törökfalú, Kispest, etc.

1946 után a tőkés rendszerű tanyák mind megszűntek, mert a földreform a birtokállományt alaposan megnyirbálta és 10 hektáron nem volt kifizetődő dolgozni, ezeket a tanyákat nem volt kifizetődő üzemeltetni. Valamikor a tanyák körül 50-100 kataszteri hold, vagy még annál is több volt. A szocialista rendszer más típusú mezőgazdasági egységeket irányzott elő: a termelő parasztszövetkezeteket (amelyek a parasztok önkéntes eszköz- és föld társításával jöttek létre) és az ún. állami mezőgazdasági birtokokat, amelyeket az államosított és elkobzott földekből és munkaeszközökből alakítottak ki. Ezek a szocialista állami mezőgazdasági birtokok a települések határában összpontosították a földterületeket. Ilyenek voltak Bácskában, a Zentai Mezőgazdasági Kombinát; Pobeda M.K. (Topolyáról); Óbecsei M.K.; a Kamendin; Pannonia M.K., etc. Ezeken az állami mezőgazdasági birtokokon törekedtek a gépesítésre, vegyszereket (műtrágyát) használtak a termelésben és a munkások szaktudását is tovább képezték. Korszerű mezőgazdasági gépeket használtak (traktorok, kombájnok, etc.). A mezőgazdasági kombinátok fokozatosan városias jelleget kaptak. Ilyen volt pl. a Pannonia M.K., ahol korszerű település épült, családi lakásokkal, üzletekkel, iskolával, postával, mozi-
val, korszerű áruházzal, szállodával, sportpályákkal, etc.

A tanyasi ember, aki télen-nyáron kinn él a tanyán, alig él valamilyen életet. A tanyasi embernek jó szórakozást jelentett a disznóvágás, azután a disznótör, amikor a közeli tanyákról összejöttek a szomszédok, rokonok. A fiatalok télen majdnem minden vasárnap délután valamelyik tanyán összejöttek, a kemencével befűtött vendégszobában szórakoztak. Citerára, vagy harmonikára táncoltak, vagy valamilyen társas játékot játszottak, pl. zálogosdit.

A tanyasi iskolában, ahol volt, a tanítás a kisgyermek számára folyt, de az iskola a tanév nagyobb részében alig volt megközelíthető. A tagozatok osztatlanok voltak, egy tanítóra az I.-IV. osztályok jutottak.

2. és 3. kép
Tipikus orompart túli tanyák

Felhasznált irodalom:

1. Dr. Branislav Bukurov, Geomorfološke crte Južne Bačke. Zbornik radova SANU, Beograd, 1953.
2. Mgr. Varga Géza, Egy letűnőben lévő életforma. Magyar Szó, Magvető, 2009. aug. 5.
3. Dr. Branislav Bukurov, Bačka, Banat i Srem, Izdanje Matice Srpske, Novi Sad, 1978.